

УДК 316.628

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ДІТЬМИ**Сойма Наталія Дмитрівна**
м.Ужгород

В статті розглядаються деякі аспекти зарубіжного досвіду вирішення проблеми дезадаптованих дітей. Зокрема, аналізується досвід Великої Британії і Росії забезпечення реабілітаційної роботи з дітьми, які мають труднощі адаптації. Проаналізований досвід Великої Британії й Росії свідчить, що проведення відповідної реабілітаційної роботи з дезадаптованими дітьми дає позитивні результати і сприяє нормалізації відносин неповнолітніх з соціальним оточенням

Ключові слова : адаптація, дезадаптовані діти, реабілітаційна робота.

В Україні збільшується кількість дезадаптованих дітей, які, як свідчать результати досліджень багатьох учених (М.Галагузова, Є.Змановська, Н.Максимова, В.Оржеховська та ін.), зазвичай схильні до девіантної поведінки. З метою попередження цього з дезадаптованими дітьми слід проводити відповідну психолого-педагогічну і соціально-реабілітаційну роботу – комплекс заходів соціальної підтримки і діагностико-корекційних програм з подолання різних форм дезадаптації неповнолітніх, інтеграції їх в соціум. Доцільним в цьому плані є, на нашу думку, вивчення зарубіжного досвіду і впровадження прогресивних ідей в Україні.

У науковій літературі дезадаптація розглядається як стан індивіда, за якого він виявляється неспроможним задовольнити власні потреби, самоствердитись у соціумі прийнятними для даного середовища засобами і тому знає страждань і часто намагається самореалізуватись, порушуючи норми і правила поведінки [1, с.331].

Залежно від характеру дезадаптації в реабілітаційних заходах, які здійснюються відповідними інститутами і службами, домінують або психолого-педагогічні діагностико-корекційні програми, які виявляють і виправляють дефекти психічного розвитку, включаючи як пізнавальну сферу, так і особистісні властивості, або ж соціально-педагогічні програми ресоціалізації, відновлення соціального статусу підлітка в системі міжособистісних відносин, переорієнтацію референтних установок. Так, стосовно неповнолітніх з пограничним рівнем психічного та інтелектуального розвитку провідними є методи корекційно-розвиваючого навчання, які дозволяють виправити відхилення у пізнавальній сфері. При психосоціальної дезадаптації важливе місце відводиться адекватно обраним психосоціальним технологіям і психотерапевтичним методикам, які допомагають ефективно вирішувати індивідуально-психологічні проблеми. При соціальній дезадаптації використовуються програми по включенню неповнолітніх в систему нових соціальних відносин, які виконують функції інститутів ресоціалізації, формують нові позитивні життєві

плани і устремління.

Слід підкреслити, що на сьогоднішній день в умовах навчально-виховного процесу в загальноосвітніх школах досить важко досягти суттєвих позитивних результатів у роботі з дезадаптованими дітьми і підлітками. В багатьох випадках доцільним є направлення неповнолітніх в спеціальні реабілітаційно-виховні заклади, а також залучення їх в діяльність різних дитячих і молодіжних позашкільних закладів (гуртків, секцій, клубів, центрів дозвілля тощо). При цьому важливою умовою успішної реабілітації соціально дезадаптованих дітей і підлітків є включення їх в систему нових міжособистісних відносин, які будуються на основі колективної суспільно корисної діяльності. Тут створюється те виховне середовище, яке здатне виконувати функції інституту соціалізації, вірніше, ресоціалізації, тобто відновлювати втрачені навички соціально схвалюваної поведінки, соціальний статус, подолати відчуження від основних інститутів соціалізації (сім'ї, школи), змінити систему внутрішніх цінностей і референтних орієнтацій.

Сьогодні клубна робота в порівнянні з шкільним навчанням розглядається як менш формалізована практика соціалізації і соціальної адаптації тих дітей і підлітків, проблеми та інтереси яких не в змозі вирішити і задовольнити дві основні підсистеми суспільства – сім'я і школа.

В різних неформальних клубах в атмосфері гри, радості, підтримки з боку оточення молодій людині легше знайти і проявити себе, прийняти соціальні норми і правила співжиття.

Основним завданням соціально-виховної роботи в клубах є створення умов для засвоєння дітьми і підлітками зразків цивілізованого співжиття, навичок спілкування в групі, особистісного росту кожного члена клубу.

Серед найбільш характерних тенденцій розвитку клубного руху в сучасній Росії можна виокремити наступні : клуби стають засобом швидкого реагування на соціальні зміни в суспільстві, які сприяють оновленню змісту життєдіяльності школярів; клуби максимально відображають і задовольняють пізнавальні, творчі, трудові потреби неповнолітніх, а також потребу у спілкуванні і самореалізації.

Не менш важливими в плані забезпечення позитивного впливу на особистість дезадаптованих дітей, особливо підлітків, є дитячі і молодіжні громадські об'єднання (організації, союзи, команди, загони, асоціації тощо), значення яких Д.Лебедев вбачає у „задоволенні інтересів і потреб дітей; цілеспрямованому введенні в соціальне середовище і адаптацію до його умов підростаючих громадян; соціальному захисті неповнолітніх, їх прав та інтересів; попередженні негативних впливів середовища” [2, с.23].

Дитячі громадські об'єднання створюють умови для: задоволення потреб дітей і підлітків у самореалізації; актуа-

лізації можливостей, які не мали змогу проявитися в інших спільнотах, членом яких були неповнолітні; усунення дефіциту продуктивного спілкування, в тому числі й з дорослими; розвитку соціальної творчості, уміння взаємодіяти з іншими.

Центральне місце в прогресивній педагогічній ідеології дитячого руху посідає ідея підвищення суб'єктивної ролі підлітка в організації, пошук шляхів розвитку його самодіяльності. Практика показує, що такі феномени, як самоуправління, самостійність, наявність певних прав у членів організації, є для підлітків особливо цінними. Самодіяльність проявляється, насамперед, в самоуправлінні, яке, будучи формою демократії, дає можливість неповнолітнім реалізувати свої інтереси у групі ровесників і дорослих, відчувати захищеність.

Щоб уникнути загрози формалізації дитячого руху, необхідно особливо активно включати дітей і підлітків у соціальні відносини, при цьому, як відзначає А.Волохов, не можна включати неповнолітніх в діяльність всупереч їх бажанню, слід дбати про якомога повнішу реалізацію інтересів всіх членів об'єднання, поважати особистість кожного, не допускати приниження його честі і достоїнства, дотримуватися рівності неповнолітніх і дорослих у вирішенні всіх питань, які стосуються діяльності дитячої організації [3].

Досить значного поширення останнім часом набув рух скаутів. Асоціація відродження російського скаутизму була створена в 1990 році. Вона координує роботу загонів, які діють в різних містах, видає журнал, влаштовує літні табори, де відпочивають, працюють і займаються спортом разом зі своїми ровесниками і діти з неблагополучних сімей, дезадаптовані, схильні до девіантної поведінки [4].

Користуються популярністю і об'єднання, які займаються організацією літнього відпочинку дітей і підлітків. Кількість нестационарних літніх таборів в екологічно чистих зонах за останні роки зростає втричі [5].

Оскільки більшість позашкільних закладів будують свою роботу на засадах добровільності, а не примусу, вони є досить привабливими для дезадаптованих дітей і підлітків, проте вчителі, шкільний психолог повинні підказати, який саме заклад був би найбільш корисним для них.

У Великій Британії широко поширені інститути, пов'язані з організацією вільного часу: так звані соціально-дозвілєві центри, які можуть набувати значення клубів, об'єднань тощо.

У багатьох муніципалітетах створені спеціальні відділи для консультацій молоді. Досвідчений персонал повинен бути здатний не тільки відповісти на запитання про робочі місця, про можливості підвищити освіту, про житлові проблеми, але й організувати спільні походи в музеї, кіно-театри тощо. Звичайно молодіжна консультація працює в тісній співпраці зі службою працевлаштування, муніципальними службами, службою контролю за наявними пропозиціями стосовно робочих місць для молоді. У деяких випадках молодіжна консультація безпосередньо залучається до роботи по створенню робочих місць для молоді, а також центрів культури, дозвілєвих установ, туристичного бюро і т.д.

Консультативні центри для молоді при соціальних службах в різних муніципалітетах організовані по-різному. Молодим людям, які хочуть дізнатися про них детальніше, потрібно звернутися в адміністрацію з соціальних питань, охорони здоров'я і культури в своєму муніципалітеті.

Існують спеціальні дитячі центри. Вони не тільки пристосовані для догляду за дітьми, їх навчання, але зайняті також організацією дозвілля і знайомства з культурними цінностями. Тут дітьми займаються вдень, а також у вечірній час. Згідно з статтею 69 «Закону про соціальну допомогу», муніципальна рада повинна забезпечити необхідну кількість місць в центрах денного перебування для дітей і молоді, а також місця в установах, що займаються організацією соціально-освітнього дозвілля [6].

Прикладом дитячого центру для важковиховуваних дітей і підлітків є притулок «Варлей», що знаходиться в околицях м.Бат (Bath) в Великій Британії. Bath – це курорт, відомий своїми цілющими мінеральними джерелами і чудовою природою. Очевидно, вибираючи місце для створення притулку, його директор Леслі Алдерман врахував, що навколишня природа буде благотворно впливати на дітей. Як вважає Леслі Алдерман, «Варлей» – це не просто притулок або дитячий будинок, це громада, співтовариство, бо все тут направлено на те, щоб діти, які мешкають в ньому, відчували себе членами великого колективу і відчували підтримку друзів, вихователів, соціальних працівників. Девіз притулку «Варлей» звернений до кожного, хто прибуває туди: «Ми любимо тебе, хоч деякі твої вчинки нам не подобаються, але це не може перешкодити нам любити тебе, і що б ти не робив надалі, це не зменшить нашу любов до тебе, тому давай почнемо жити і вчитися разом, почнемо прямо зараз».

«Варлей» – це три великих старовинні будівлі, в яких живуть відповідно діти віком від 6 до 13 років, від 11 до 16, від 16 до 18. Це особлива недержавна школа-притулок, де живуть і вчать діти, у яких були серйозні проблеми в звичайній школі і сім'ї. Як підкреслює директор, це співтовариство (громада), в якій лікують душі дітей. Часто туди потрапляють хлопці, які стали жертвами різних несприятливих обставин. Багато з них були виключені з школи і мали проблеми з поліцією. Практично всі хлопці мали тавро «неблагополучний», і їх попередні вчителі, соціальні працівники і навіть батьки залишили надію справитися з ними.

У «Варлей» до всіх дітей відносяться дбайливо, цінують кожного індивіда, незважаючи на його поведінку. Намагаючись зрозуміти, що відбувається з дитиною, підлітком, соціальні працівники роблять все можливе, щоб допомогти йому повернутися до занять. Досвідчені психологи і педагоги працюють з дітьми і поступово починають бачити, який глибокий смуток затаївся в душі кожного з вихованців. Соціальні педагоги запевняють дітей в тому, що вони потрапили у велику, дружну сім'ю, де всі люблять один одного. При цьому педагогічному колективу вдається поєднувати доброту, турботливість і, водночас, вимогливість у своїх підходах.

«Варлей» – це не закрита установа. Дітей там не утримують силою, кожний може піти назавжди, але йде небагато-хто. Для кожної дитини розробляється спеціальна програма; всі поточні питання обговорюються спільно, зберігається атмосфера довіри і взаємної підтримки. Як правило, діти звикають до школи, цей процес займає від 6 тижнів до 1 року. Впродовж цього періоду діти повертаються до навчання, забувають те, що їм хотілося б забути, що привело їх до жорстоких вчинків і антисоціальної поведінки. На самому початку перебування в школі дітям дають нескладні маленькі завдання, які вони з легкістю виконують. Поступово майже всі діти включаються в навчання. Особлива увага звертається на організацію продуктивного дозвілля. Досвідчені фахівці вчать дітей виготовляти гарні речі власними руками: керамічні вироби, плетіння кошиків, виготовлення ювелірних виробів, фотографія – ось неповний перелік того, чим займаються діти під час дозвілля, в спокійній, дружній обстановці, в розмовах про те, що хвилює хлопців.

Завдання педагогів, соціальних працівників – пробудити в дітях інтерес до творчості, тим самим відволікаючи їх від поганих думок і негативних вчинків. У школі заохочується допомога старших хлопців молодшим. При школі є ферма, де працюють всі без виключення, вибираючи собі справу по душі, використовуючи свої знання і уміння.

Катаючись разом на човнах, діти вчать «працювати в команді». Туристські походи в Шотландію, Уельс, Норвегію і Францію гуртують хлопців і розширюють їх світогляд. У школі кожний вибирає собі улюблений вид спорту. Дітей чекають секції плавання, катання на ковзанах, тенісу,

футболу, альпінізму, катання на лижах і т.д. З одного боку, урізноманітнюючи дозвілля дітей, з іншого – пропонуючи кожному вибирати саме те, що його приваблює, соціальні працівники і педагоги школи відволікають хлопців від колишнього життя і активно залучають до роботи, навчання і організованого змістовного дозвілля. На прикладі школи-притулку «Варлей» можна спостерігати превентивну функцію дозвілля, коли діти, які мали проблеми із законом, змінюються, позбавляючись негативних звичок і уподобань. Необхідно підкреслити, що педагоги і весь персонал «Варлея» підтримують тісний контакт з батьками своїх під-

опічних, з тими, хто зацікавлений в долі дітей.

Всі разом вони живуть в громаді, досягаючи однієї мети – допомогти підліткам повернутися до нормального життя в родині, в звичайні школи. У окремих випадках дітей передають у фостерні сім'ї, якщо існують серйозні проблеми в рідній сім'ї.

Таким чином, проаналізований досвід Великої Британії й Росії свідчить, що проведення відповідної реабілітаційної роботи з дезадаптованими дітьми дає позитивні результати і сприяє нормалізації відносин неповнолітніх з соціальним оточенням.

Література та джерела

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг.ред.І.Д.Звереві. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. – 526 с.
2. Лебедев Д. Детское общественное движение переходного периода / Д.Лебедев // Внешкольник. – 1999. – №5. – С.23
3. Волохов А.В. Вариативно-программный подход к социализации личности ребенка в деятельности детских организаций: автореф. дис. на соискание учёной степени канд.пед.нак: спец.13.00.08 /А.В.Волохов. – Казань, 1992. – 16 с.
4. Ермоленко Г. Скаутизм как движение / Г.Ермоленко, О.Решетников // Нар. Образование. – 1999. – №5. – С.144
5. Барканов С. Лето в вопросах и ответах / С.Барканов // Нар.образование. – 1999. – №5. – С.14-15.
6. Parsloe Ph. Social Workers and Children in Care / Ph.Parsloe. – Bristol: University Press, 1991. – 235 p.

В статье рассматриваются некоторые аспекты зарубежного опыта решения проблемы дезадаптации детей. В частности, анализируется опыт Великобритании и России обеспечения реабилитационной работы с детьми, испытывающими трудности адаптации. Проанализированный опыт Великобритании и России свидетельствует, что проведение соответствующей реабилитационной работы с дезадаптированными детьми дает положительные результаты и способствует нормализации отношений несовершеннолетних с социальным окружением

Ключевые слова: адаптация, дезадаптированные дети, реабилитационная работа.

This article deals with the problem of children which have essential difficulties in their relations with other children, parents, teachers, people and society in general. Such children have very low level of adaptability caused by different reasons. Very often they reveal different deviations. Scientists single out many types of children which are not adaptable to the existing conditions of society. All these groups of children are different but all of them demand special kind of work – rehabilitation. In this article some aspects of foreign experience of rehabilitation are discussed. Special attention is paid to the experience of special institutions of Russia and Great Britain. Some forms and methods of rehabilitative work with children used in these countries are analyzed. The important role of useful leisure in the life of children which are not adaptable enough is underlined. The studied experience of Great Britain and Russia has shown that the rehabilitation of maladjusted children has positive results and helps to normalize relations with the social environment of minors.

Key words: adaptation, children with low level of adaptability, rehabilitation.